"СЕЗАМ, ВІДЧИНИСЬ!"

1. УРАЗЛИВЕ МІСЦЕ ЕДУАРДА ГАНЕ

— Старієте, Йоганне, — буркотливо сказав Едуард Ґане, відсуваючи крісло.

Лакей насилу став на коліна, стримуючи зітхання, і почав підбирати кавник, срібний молочник і чашку, що впали з підноса.

— Зачепився за край килима, — ніяково промовив він, повільно піднімаючись.

Едуард Ґане, випнувши товсту синю нижню губу, незадоволено дивився на пляму від розлитої кави і з упертістю старого сказав ще раз:

— Старієте, Йоганне! Сьогодні вранці, одягаючи мене, ви ніяк не могли попасти рукавом у мою руку. Вчора ви розлили воду для гоління...

На скам'янілому виголеному обличчі Йоганна промайнула тінь смутку. Те, що говорив Ґане, було правдою, хоч і гіркою. Йоганн старів і навіть дряхлів. Сімдесят шість років — не жарт, і з них п'ятдесят п'ять — віддана служба Едуардові Ґане, який лише на шість років молодший від слуги. Час на спочинок. Йоганн має деякі заощадження. На його вік вистачить. Але що він робитиме, залишивши службу? Його старе тіло, мов машина, справляється із звичною роботою по обслуговуванню іншої людини. На себе ж, — Йоганн це знав, — у нього не вистачить сил.

Крім того, він звик до цього старого буркотуна Едуарда Ґане, зжився з ним. Йоганн почав служити в нього ще в Ганновері, звідки вони приїхали в Новий Світ у пошуках щастя п'ятдесят років тому. Едуардові Ґане пощастило. Він нажив великий капітал. Десять років тому, коли його спіткала невдача, продав свої текстильні фабрики, побудував в

околицях Філадельфії віллу в стилі німецького замка і пішов на спочинок. Півсотні років не зробили із Гане американця. Він лишився німцем у своїх манерах, звичках — в усьому. Дома з Йоганном Гане розмовляв виключно по-німецьки. Справжнє ім'я Йоганна було Роберт, але Гане визнавав для слуги тільки кличку — Йоганн, і, кінець кінцем, старий лакей забув своє справжнє найменння.

Як і багато хто з старих холостяків, Едуард Гане був не без дивацтв. У домашньому побуті він не визнавав нічого нового. В його замку, здавалось, зупинився час. Гане не терпів електричного світла, яке, на його думку, псувало зір. Тому в кімнатах замка частіше горіли гасові лампи, ніж електричні, а в кабінеті, на письмовому столі, стояли під зеленим абажуром свічки. Про радіо старий Гане і слухати не хотів. "Досить того, що через моє тіло проходять радіохвилі, — казав він. — Від них у мене посилюються подагричні болі. Неодмінно треба буде зробити на даху і стінах будинку радіовідводи. Я не хочу, щоб через мене проходили звуки якоїсь шансонетки".

Гане не терпів також їздити в автомобілі. У його стайні стояла пара виїзних коней. Гане їздив до міста в старомодній кареті, дивуючи перехожих. Але ці виїзди він робив не більше двох разів на рік. Зате кожного ранку з німецькою пунктуальністю Гане прогулювався в саду, опираючись на руку Йоганна.

І коли вони йшли отак по доріжці, посипаній піском, рука в руку, з чорними тростинами, незнайомій людині важко було б сказати, хто з них пан, а хто слуга. За довге спільне життя Йоганн ніби став двійником Гане, засвоївши всі його жести і манери. Слуга здавався навіть поважнішим, тому що був старшим і голився, як справжній американець, а у Гане були невеликі бачки. І тільки уважний погляд міг по костюму відрізнити пана: у Гане сукно було значно дорожче.

Йоганн дуже любив такі прогулянки. Невже їм настане кінець? Ні, цього не може бути. Ніхто краще за Йоганна не знає звичок Едуарда Гане, ніхто не витримає старечого бурчання.

Ця думка трохи заспокоїла Йоганна, і він з ледве помітною усмішкою на висохлих губах, але зовні покірно сказав:

— У такому разі, пане Гане, вам доведеться когось пошукати на моє місце. Молодший, безумовно, справлятиметься краще за мене.

— Що-о? Молодший? Ви вирішили сьогодні доконати мене, Йоганне. Принесіть каву.

Йоганн бадьористою ходою вийшов, посмикуючи в колінах ногами. За дверима обличчя його втратило скам'янілий вираз. Він усміхнувся на весь рот, показавши штучні бездоганної білизни зуби. Йоганн попав у найуразливіше місце Едуарда Гане, який не терпів слуг взагалі, а молодих — особливо. На віллі він тримав тільки конче потрібну кількість слуг: садівника, що був і за кучера, та повара-китайця. Обом їм минуло по п'ятдесят років. Жінок-служниць не було. Білизну віддавали прати на сусідню ферму. Звідти ж приходила стара жінка, коли треба було навести в домі порядок. Повар і садівник жили у флігелі, а Йоганн, що мав у будь-яку годину дня і ночі з'являтися на перший поклик господаря, — у невеликій кімнаті поруч із спальнею Гане.

2. НЕЙМОВІРНА ПРОПОЗИЦІЯ

Після ранкової кави Едуард Гане і Йоганн, як завжди, прогулювався в садку. Спираючись один на одного, мов два старі підгнилі дерева, вони повільно йшли стежкою, час від часу відпочиваючи на зручних садових лавочках.

— Ви пропонуєте, Йоганне, найняти нового слугу, молодого. А хіба минулого року ми не робили такої спроби? І що ж? Я не знав, як спекатися цього молодика. Правда, він не бив посуду і вправно підставляв рукава, одягаючи мене. Він не зачіпався за дорогі килими і не псував їх, як ви, Йоганне...

Слуга терпляче ждав, коли Гане скаже "але".

— Він усе робив швидко і добре. Але ж це неможливі люди... оці молоді сучасні слуги! Кожне слово обмірковуй, щоб не образити їх і не нарватися на грубість. Зайвий раз не поклич. Уночі в мене почався подагричний біль, кличу цього молодика, а його і сліду нема! Гуляти пішов! Настане неділя — давай йому відпустку. І чим же все це скінчилося? Нагрубіянив і покинув. Добре, що хоч не зарізав, не пограбував... Сядьмо, Йоганне, в мене щось з ногою. Певно, на дощ. — І сівши на лавку, Гане важко зітхнув: — Нема вже хороших слуг, Йоганне. Відмирає ця порода. Хороший слуга повинен бути, як машина. "Сядь" — Сів. "Встань!" — Встав. "Подай" — Подав. І все мовчки, чітко, спритно. І щоб ніякого там "усвідомлення власної гідності", образ. Мало що може сказати стара людина, коли в неї і тут ломить, і там болить?.. Ні, Йоганне, це не вихід.

— Можна найняти старішого, — самовіддано радив Йоганн, — так, років п'ятдесяти, щоб був міцним, але без витівок, на які здатні молоді.

— Та де ж ти їх візьмеш таких? Такими дорожать. Я ж вас не відпустив би, Йоганне, якби хтось захотів вас переманити до себе, коли б вам було п'ятдесят. Так і кожен хазяїн. Та й важко звикати до нової людини, а їй — до мене.

Обидва замовкли, пригнічені безпорадним становищем.

— А якщо літню жінку?

— Ви остаточно хочете доконати мене, Йоганне. Невже ви не знаєте, що кожна жінка, яка йде слугувати до старого одинокого багатого чоловіка, намагається прибрати його до рук, одружитися з ним, загнати в могилу і вийти заміж за молодого. Ні, ні, боронь боже. Я ще хочу жити. Краще вже з вами вік коротати, Йоганне.

В Йоганна відлягло од серця. Він не знав, що попереду його чекає нове випробування.

На доріжці почувся скрип піску під чиїмись важкими кроками. Йоганн і Гане насторожилися. Гане не любив відвідувачів. І треба ж було комусь прийти тоді, коли він вийшов на прогулянку! Дома можна не прийняти, а тут він був беззахисний перед вторгненням непрошеного гостя. Гане прикинув відстань до будинку. Ні, не встигне дійти. З-за повороту доріжки вже виткнулась чиясь голова в капелюсі. Ще кілька кроків — і невідомий постав перед Гане. Це був кремезний солідний чоловік років сорока, в бездоганному костюмі, з упевненими коректними манерами.

— Чи можна бачити містера Едуарда Гане? — запитав невідомий, оглядаючи стариків, що сиділи на лавочці і намагаючись відгадати, хто ж з них Гане. Йоганн скромно опустив очі, хоч, як завжди, йому лестило, що відвідувач не може одразу пізнати хазяїна.

— Я Едуард Гане. Що вам треба? — спитав Гане, не запрошуючи незнайомого сісти.

Відвідувач чемно трохи підняв капелюха і відповів:

— Джон Мічель, представник електромеханічної компанії "Вестінгауз". Я насмілився потурбувати вас, щоб запропонувати вам дуже цікаву річ...

— Коли б ви були представником навіть самого Форда, я не прийму вашої пропозиції, — буркотливо перебив його Гане. — Ось уже десять років, як я відійшов од всяких комерційних справ і не бажаю...

— Але ж я не пропоную вам ніяких справ, — в свою чергу перебив його відвідувач. — Моя пропозиція зовсім інша. Якщо будете ласкаві вислухати мене одну хвилину...

Едуард Гане безпорадно подивився на кущі троянд, перевів погляд на розквітлі гліцинії, які оточували зеленим каскадом садову альтанку і, нарешті, підвів очі вгору. Потім скоса зиркнув на кінець лавки і з зловісною люб'язністю сказав:

— Сідайте. Я вас слухаю.

Незнайомець доторкнувся пальцем до капелюха і з почуттям гідності сів на лавку. І тут... тут сталося диво. Незнайомець уже з перших слів привернув увагу Гане і Йоганна до того, про що говорив:

— Багатий, літній, вихований джентльмен не може обійтись без слуг. Але як важко в наш час знайти хорошого слугу! Старі, віддані слуги під впливом невблаганного закону природи все більше дряхліють, — Джон Мічель багатозначно подивився на Йоганна, — а заміни їм нема. Молодь зіпсована професійними спілками, партіями, федераціями. Їхні вимоги, їхні примхи нестерпні. До того ж ви ніколи не гарантовані, що такий молодчик одної чудової ночі не переріже вам горло і не втече з вашими дорогоцінностями. Навіть жінки небезпечні, особливо для старих холостяків. Наймеш якусь економку і не встигнеш й оком зморгнути, як опинишся в неї під п'ятою.

"Що за чортівня, — подумав Гане. — Чи то він підслухав, чи то надзвичайно дивний збіг..."

А Мічель виголошував далі свою загадкову промову:

— Так, про те, щоб найняти нових слуг, нічого й говорити. Але разом з тим і без слуг обійтися не можна. Домашнього затишку не буде. Всюди пилюка, по кутках павуки снують павутину. Але це ще не все. Чи подумали ви, містер Гане, про той сумний момент, коли ваш старий слуга, — я не помиляюсь, це він сидить з вами, — коли ваш старий слуга не прийде на ваш поклик, бо не здужатиме встати з ліжка? І ви залишитесь безпорадний і жалюгідний...

Чи думав про це Гане? Ця думка не давала йому спокою ночами, переслідувала як кошмар. І Гане не один раз кликав Йоганна вночі лише для того, щоб пересвідчитися, що слуга ще може доплентатися до нього, і з хвилюванням прислухався, як Йоганн, покректуючи і сопучи, піднімав з ліжка своє старе тіло.

— Вам нікому буде подати таз з водою, принести каву, — мучив далі відвідувач Гане. — Ви лежатимете в ліжку, а павуки — огидні волохаті павуки — спускатимуться прямо вам на голову, і знахабнілі пацюки почнуть лазити по ковдрі.

Гане зняв капелюх і витер хусточкою чоло: "Це якесь марення!"

— Що ж ви хочете? — з журливою тугою в голосі запитав він у розпачі. — Навіщо ви говорите мені про всі ці страхіття?

Мічель зиркнув на Гане краєчком ока і був задоволений побаченим. Клюнуло! Він начебто не дочув запитання. Не поспішаючи запалив сигару, окинув неуважним поглядом сад і сказав:

— Гарненька у вас вілла. Затишний куточок. Тут можна безжурно дожити віку, якщо тільки...

— Я просив би вас краще розповісти про мету свого візиту, — нетерпляче промовив Гане.

— ...якщо тільки мати хороших, надійних слуг, що підкоряються вашому голосу, німі, немов риба, і слухняні, як ваші власні думки, — закінчив Мічель. І, повернувшись до Гане, сказав: — Ось саме для цього я й прийшов до вас. Я хочу запропонувати вам таких ідеальних слуг.

Розмова несподівано була перервана появою собаки — чорного пінчера, який вискочив з дому садівника. Собака швидко підбіг до Гане, але побачивши чужого, загарчав і вищирив зуби.

Мічель боязко підібгав ноги.

— Джіпсі, на місце! — прикрикнув Гане, і собака, гарчачи, улігся під лавкою.

Мічель поморщився.

— З дитинства не терплю собак, — зауважив він. — Колись я дуже постраждав від них. А інших у вас нема?

— Тільки цей. Не турбуйтесь, він не вкусить. Так ви казали, що можете запропонувати мені ідеальних слуг... Але, якщо не помиляюсь, ви назвали себе представником фірми "Вестінгауз". І в той же час ви — комісіонер по найму слуг?

— В той же час і від тієї ж фірми.

— Відколи це фірма "Вестінгауз"...

— Відтоді, як вона почала виготовляти слуг, ідеальних слуг.

"Це якийсь божевільний", — подумав Гане, з тривогою поглядаючи на відвідувача.

Мічель помітив занепокоєння в очах Гане і, усміхаючись, відповів:

— Вас це, можливо, здивує, але це так. Фірма "Вестінгауз" виготовляє механічних слуг. Комбінація телефону і принципів бездротового телеграфування — тільки й усього. Ваш наказ передається вібраційною хвилею в дев'ятсот коливань на секунду і навіть в тисячу чотириста коливань. Ці коливання сприймаються особливими вилочками, які перемінюють пази машинного слуги, і він

виконує наказ. Я не стомлюватиму вас технічною стороною. Важливо те, що механічні слуги виконуватимуть усі ваші накази.

— Який же вони мають вигляд? Людей? — запитав Гане.

— Є різні, — відповів Мічель. — Деякі з цих механічних слуг — просто приховані апарати. Досить вам віддати наказ, і такий апарат увімкне електрику, пустить в хід електричне віяло, осяє кімнату прожектором, засвітить сигнальну лампу, приведе в дію електричну мітлу чи пилосос. Нарешті відчинить вам двері. Досить вам сказати, як у казці із "Тисячі і однієї ночі": "Сезам, відчинись!" — і двері одразу ж відчиняться, впустять вас і зачиняться за вами.

— Як у казці?.. Гм!.. А ви самі знаєте цю казку? — запитав Гане.

— Сказати правду, забув, — відповів Мічель.

— Якщо мені не зраджує пам'ять, — пояснив Гане, — в цій казці мовиться про людину, яка, сказавши слова: "Сезам, відчинись!" — зайшла в печеру, сповнену скарбами, але, зайшовши, забула чарівне слово; кам'яні стіни зімкнулися за нею; вона не могла вийти назад, і її захопили розбійники...

— Виходить, фірма "Вестінгауз" удосконалила арабські казки. Якщо ви забудете чарівне слово, вам досить буде натиснути електричну кнопку, і двері відчиняться. Цього, сподіваюсь, ви не забудете. Компанія повністю гарантує справність своїх механічних слуг. Ми беремо всі витрати на себе і не утримаємо з вас жодного долара із завдатку, якщо слуги вас не задовольнять. Дозвольте прийняти від вас замовлення?

— Так відразу я не можу вирішити. Для мене це занадто незвичайна пропозиція.

— Тоді ми зробимо ось як. Сподіваюсь, ви дозволите мені продемонструвати деяких із наших механічних слуг. Це вам нічого не коштуватиме.

— Я, слово честі, не знаю, що вам сказати...

Мічель, начебто справу було вже вирішено, встав, відкланявся і промовив:

— Завтра вранці, з вашого дозволу, я буду у вас. — І він пішов. Собака, вискочивши з-під лавки, довго гавкав йому вслід.

3. ВИПРОБУВАННЯ ЙОГАННА ЩЕ НЕ ЗАКІНЧИЛИСЯ

Цієї ночі Йоганн і його хазяїн спали дуже погано. Пропозиція Мічеля була привабливою, але Гане боявся будь-яких нововведень. Та страшні картини самотності лякали його ще більше. І коли Гане поринав у тривожний сон, йому здавалося, що він лежить сам, без слуги, павуки спускаються йому на голову, а по ковдрі бігають пацюки. Йоганнові не давали спокою ще страшніші кошмари: у правий бік дув холодом електричний вентилятор, потім раптом звідкись вискакувала величезна механічна мітла і вимітала його з кімнати. Йоганн тікав від неї, але не міг відчинити дверей і з жахом кричав: "Сезам, відчинись!.."

Уранці після сніданку прийшов Мічель з робітниками, які принесли ящики з механічними "слугами", і взявся за роботу.

— Ознайомте мене, будь ласка, з розташуванням вашого дому, — попросив Мічель, звертаючись до Гане.

— Із цієї вітальні, — пояснював господар, — двері ведуть у мою спальню. В правій стіні спальні — двері в кабінет, а в лівій — двоє дверей: одні в кімнату Йоганна, а другі — до ванної.

— Чудово. З цих дверей ми і почнемо електромеханізацію вашого дому. До вечора все буде готове.

В той час, як робітники знімали двері і вправляли в стіни механізми, Мічель пояснював призначення інших апаратів:

— Оцей ящик на коліщатках, з круглою щіткою — механічна мітла. Ви ставите її ось так, повертаєте оцей важіль, і мітла готова для роботи. Скажіть їй: "Мети".

— Мети! — верескливо крикнув Гане схвильованим голосом.

Але мітла не зрушила з місця.

— Її механізм реагує на нижчі коливання звуку, — зауважив Мічель. — Чи не можете взяти тоном нижче.

— Мети!..

— Ще нижче.

— Мети! — гукнув басом Гане.

І мітла почала діяти. Коліщатка ящика закрутилися разом із щіткою, що мала вигляд вала, і механічна мітла пройшлася по великій кімнаті, мов трактор по полю, обережно обминаючи перешкоди, дійшла до кінця стіни, сама повернула назад і рушила новою смугою.

— Під щіткою — порохотяг. Отже, весь пил збирається всередині ящика, і потім його треба викинути, — пояснював далі Мічель.

Мітла вимела вже половину кімнати, коли трапилось невеличке непорозуміння. До кімнати вбіг Джіпсі і люто загавкав на мітлу. В ту ж

хвилину коліщатка мітли запрацювали з незвичайною швидкістю, і мітла, ніби рятуючись від собаки, почала виписуючи вісімки, гасати по кімнаті. Йоганн і його хазяїн, які стояли посеред кімнати, від жаху, що скажена мітла може налетіти на них, почали з несподіваною швидкістю, так ніби відразу помолодшали років на сорок, вивертатися, тікаючи від механічного ворога. Кілька разів мітла мало не наскочила на них, але вони, підстрибуючи, уникали зіткнення. Та, зненацька повернувшись, мітла все-таки зачепила Йоганна. Його довгов'язе тіло простяглося на підлозі, і мітла переїхала через нього — в втім, вона не завдала Йоганнові ушкоджень. Мітла тільки задрала фалди фрака слуги, вичистила мимохідь його спину і підняла волосся на потилиці. З цією незвичайною зачіскою Йоганн підвівся з підлоги і кинувся до дивана, де вже стояв його хазяїн.

А Мічель, розмахуючи руками, ганявся за собакою і несамовито кричав:

— Заберіть собаку! Заберіть собаку!

Пригода скінчилася так само несподівано, як і почалась. Мітла, виписуючи тепер уже замість вісімки коло, промчала круг кімнати і зупинилася.

Мічель витер чоло і сказав, звертаючись до Гане.

— Мені дуже неприємно, але винен в усьому собака. Справа в тому, що механізм мітли, як я вже говорив, реагує на звуки. Всі ці несподівані явища викликав собачий гавкіт, який примусив занадто сильно вібрувати вилочки. Доведеться вигнати собаку. Що ж до мітли, то ми її зараз же полагодимо.

Монтер підійшов до мітли, відчинив дверцята ящика, подлубався там кілька хвилин, і мітла знову була справною. Йоганн вивів собаку і

замкнув його в найдальшій кімнаті, а заспокоєна мітла благополучно домела кімнату.

— Бачите, як це зручно, — казав Мічель. — Ваш вірний старий Йоганн керуватиме механічними слугами і за їх допомогою ще довго слугуватиме вам...

Хитрий Мічель вважав за необхідне задобрити Йоганна, серйозно побоюючись його впливу на хазяїна.

Над ліжком і письмовим столом Гане було зроблено електричні вентилятори, які починали працювати з одного слова господаря.

Надвечір усе було готове.

Найсильніше враження на Гане справили двері, які самі відчинялися. Цей ефект так сподобався йому, що він навіть забув про неприємний випадок з мітлою.

— Огляньте уважно своїх механічних слуг, — сказав на прощання Мічель. — І коли звикнете до них, я певен, що вони стануть для вас конче потрібними. Ви дивуватиметеся, як могли жити без них раніше. А я навідаюсь до вас через кілька днів.

І вже біля дверей агент ще раз нагадав, щоб у домі не було собаки.

— Тільки в такому разі я можу відповідати за справність механізмів!

Упередження Гане проти нововведень було зламане незаперечними перевагами нових механічних слуг. Коли Мічель і робітники пішли, він почав випробовувати механізми:

— Мети! — наказував він мітлі, і мітла бездоганно виконувала свою роботу.

— Вентилятор! — гукав він, звертаючись до невеличких пропелерів, установлених над ліжком. І вентилятори починали з заколисуюче тихим шумом освіжати повітря.

Але найбільше захоплення у Гане викликали двері. До пізнього вечора ходив він з кімнати в кімнату і, зупиняючись перед зачиненими дверима, повторював:

— Сезам, відчинись!

І двері, покірні його голосу, безшумно відчинялися і повільно зачинялися за ним.

— Адже це справді як у казці! — захоплювався Гане. — Мічель не обдурив. Як ви гадаєте, Йоганне?

— Так, це непогано, пане Гане! — Старий Йоганн казав щиро.

Він уже примирився з тим, що механічні слуги вторглися в дім. Полегшуючи його роботу, вони нічим не загрожували йому. "Все-таки приносити каву і одягати пана вони не можуть!" — думав Йоганн, радіючи з того, що механічні слуги не можуть цілком замінити живу людину. Він не знав, що його випробування ще не закінчилися...

Ввечері, лягаючи в ліжко, Гане наказав вентиляторам освіжити його струменем повітря і, засинаючи, промовив:

— Тепер принаймні павуки не завдаватимуть мені клопоту...

4. МЕХАНІЧНІ СЛУГИ

Третього дня, коли Гане тільки закінчив снідати, почувся шум автомобіля.

Йоганн виглянув у вікно і побачив, що до будинку під'їжджає в автомобілі Мічель. Услід за ним їхала вантажівка. На вантажівці стояли довгі ящики, схожі на труни. Ці ящики чомусь схвилювали Йоганна — можливо, нагадали про смерть, думка про яку ніколи не залишає стару людину.

— Мічель приїхав, — доповів Йоганн.

Швидко віддавши розпорядження слугам, Мічель зайшов у кімнату так розв'язно, мов давній друг дому:

— Як поживають наші механічні слуги? Ви задоволені ними?

— Так, дякую вам, я цілком задоволений, — відповів Гане.

— Ну, а я не зовсім, — відповів Мічель, весело всміхаючись.

— Може, вип'єте чашку кави, містер Мічель? Чим же вас не задовольняють механічні слуги? — запитав Гане.

— А ось чим, містер Гане. Вони виконують занадто обмежене коло робіт. Вузькі спеціалісти, так би мовити. Вони не можуть допомогти вам одягтися і не подадуть вам кави.

У Йоганна від цих слів мовби щось обірвалося в грудях. Невже Мічель?.. Йоганн не встиг до кінця додумати, як Мічель підтвердив його побоювання.

— Я не хотів лякати вас занадто незвичними нововведеннями, — вів далі Мічель. — Усі оці "сезами" і механічна мітла — дитячі іграшки в

порівнянні з останніми винаходами компанії "Вестінгауз". Я привіз вам двох справжніх механічних слуг. Вони виконуватимуть будь-які накази, підкоряючись вашому слову...

Йоганн крякнув. Руки його затремтіли, і піднос брязнув на підлогу.

— Не лякайтесь, Йоганне, — звернувся до нього Мічель. — Без вашої допомоги не обійтися. За механічними слугами потрібен догляд. Вас тільки підвищать у чині — будете мажордомом. А слуги виконуватимуть за вас усю роботу, яка вам не під силу. Хочете подивитись?

Мічель, Ґане і Йоганн вийшли з дому. Робітники уже зняли труноподібні ящики, поставили їх на землю і почали відкривати.

Ґане з страхом і цікавістю заглянув у ящик і побачив двох залізних бовванів, схожих на лицарів, закутих з ніг до голови в панцири. Окремі частини бовванів були з'єднані спіральними пружинами.

Робітники взяли мумії під потилиці і підняли їхні негнучкі тіла. Мічель підійшов до "слуг" і вдарив чорною тростиною по їх обличчях — пролунав металевий звук. Потім "слуг" поставили біля східців, що вели в дім. Мічель підійшов до них. Оглянувши маленькі вимикачі на потилиці, повернув їх.

Сталося диво. Глухо цокнувши і тріснувши, коліна бовванів зігнулися, і "слуги" почали підніматися по східцях у дім. У цю мить звідкись знову з'явився Джіпсі. Захлинаючись від гавкоту, наскакуючи і відлітаючи, він почав хапати одного "слугу" за ногу. Той враз, сіпнувши ногою, зупинився.

— Заберіть собаку, — несамовито закричав Мічель.

Садівник схопив Джіпсі, що скажено гавкав, і поніс у свою кімнату. Після цього "слуги" не зупиняючись, піднялися по східцях; дійшовши до стіни вестибюля, вони повернулися і зайшли до вітальні.

— Стійте! — крикнув Мічель, який ішов за ними. "Слуги" зупинилися.

— Вперед десять кроків! Праворуч! Нагніться! Візьміть! Назад! Стійте! — командував Мічель.

"Слуги" виконували всі накази. Вони пройшли через кімнату, повернули до столика. Нагнулися, обережно взяли зі столика альбоми, які там лежали, і принесли їх Мічелю.

Гане був здивований. Йоганн приголомшений.

— Бачите, як це просто. Все, що ви накажете їм, вони виконають, причому з одного слова. Досить тільки один раз наказати: "Закуску!" чи "Каву!". Йоганнові лишиться тільки командувати ними та час від часу змащувати механізми.

І, звернувшись до робітника, Мічель сказав:

— Дайте маслянку! Дякую. Підійдіть сюди, Йоганне, і дивіться уважніше.

Звернувшись до "слуг", Мічель звелів:

— Нагніться! "Слуги" нагнулися.

— Бачите, Йоганне, маленьку дірочку на тім'ї? Сюди наливайте мастило. Механічних слуг теж треба годувати. Беріть маслянку. Та не бійтеся, чого у вас так тремтять руки?

У Йоганна справді тремтіли руки, і він ніяк не міг попасти маслянкою в дірочку.

— Нічого, звикнете, — підбадьорив його Мічель і почав далі демонструвати механічних слуг, змушуючи їх виконувати найрізноманітніші роботи. "Слуги" прибирали в кімнаті, приносили речі, зняли з Мічеля смокінг і знову наділи. Все це вони виконали з бездоганною точністю.

— Вони не лише чудові слуги, але й незамінні сторожі. Дозвольте пройти в кабінет.

І, не чекаючи відповіді, Мічель сказав "слугам":

— Ідіть за мною!

Гане був так вражений, що втратив волю і сам пішов вслід за Мічелем, як механічний слуга. Мічель прийшов у кабінет і поставив "слуг" біля сейфа. Відійшовши вбік, він гукнув:

— Тривога!

В ту ж мить слуги надзвичайно швидко замахали руками.

— Якщо якийсь бандит посміє підійти до шафи, його буде вбито. Ці стальні важелі зітруть його на порох! Добре? — запитав Мічель, звертаючись до Гане.

— Навіть занадто, — відповів зблідлий Гане.

— І в той же час вони лагідні, мов голуби. Спробуйте самі наказати їм.

— Ні, знаєте, мені не треба цих слуг, — раптом рішуче заявив Гане. — Це щось дуже незвичайне. І потім, коли ці слуги сказяться, як сказилася ваша механічна мітла? Адже від них не буде рятунку!

— Виключена всяка можливість, — похапцем відповів Мічель. — Досить вам сказати: "Стоп!", — і їхній механізм паралізується.

За вікном почувся шум від'їжджаючої вантажівки. Гане занепокоєно глянув у вікно і гукнув:

— Дозвольте, куди ж він їде? Я не хочу механічних слуг. Хай робітники відвезуть їх назад.

— Пробачте, але я був певен, що "слуги" сподобаються вам, і тому звелів не чекати мене. А втім, це можна виправити, якщо не хочете...

І підійшовши до вікна, Мічель закричав:

— Гей, гей, поверніться!

Але вантажівка уже звернула за ріг і зникла.

— Не чують! Поїхали. Ну, нічого, я заберу їх завтра. Хоча, сподіваюсь, ви за день так звикнете до них, що самі не захочете віддавати їх. Дозвольте попрощатися. Мені ще треба доставити двох слуг на віллу Мансфельда. І, будь ласка, не турбуйтесь. Усе буде гаразд.

— Але як же так?

Привітно махнувши рукою, Мічель вибіг з кімнати.

— До завтра! — крикнув він з автомобіля і поїхав.

Едуард Гане і Йоганн лишились самі. Вони з острахом поглядали на металевих істуканів, які стояли біля сейфа.

— Оце так історія, — прошепотів Гане, побоюючись, як би звук його голосу не привів рух механічних слуг.

Зробивши знак рукою, Гане навшпиньках підійшов до зачинених дверей і тихо сказав:

— Сезам, відчинись!

Двері відчинилися. Гане і Йоганн вислизнули з кабінету в спальню. Двері зачинилися за ними. Обидва полегшено зітхнули.

— Тільки б вони не вийшли звідти, — боязко прошепотів Гане. Він пригадав металеві руки, які оберталися, мов крила вітряка, і його охопив жах. — Неприємна історія...

— А що як їх вигнати звідти, — запропонував Йоганн.

— А як? — запитав зажурений Гане.

— Ми ось що зробимо, — сказав, поміркувавши, Йоганн. — Ви, пане Гане, підніміться наверх і замкніться на ключ. У кімнатах нагорі двері без сезамів. Старий ключ надійніший. А я пройду з двору і крикну цим ідолам через вікно, щоб вони забиралися звідси геть.

— Що ж, спробуємо, — погодився Гане.

Він замкнувся нагорі, а Йоганн, вийшовши з дому, крикнув через вікно:

— Сезам, відчинись!

Коли двері з кабінету в спальню відчинились, слуга крикнув удруге:

— Вперед десять кроків! Кроком руш! Ідіть звідси!

Але "слуги" стояли нерухомо.

— Забирайтеся геть!

"Слуги" не рухались — стояли біля сейфа, мов рицарський обладунок. А двері в цей час уже зачинилися, і Йоганнові довелося знову повторювати: "Сезам, відчинись". Він міняв тон, кричав на різні голоси то басом, то фальцетом — даремно. "Слуги" наче скам'яніли. Йоганн просив, благав їх; нарешті, почав лаятися. Та хіба сталь діймеш лайкою.

В розпачі прийшов він до Гане.

— Не виходять...

Гане сидів у кріслі, похиливши голову. В нього було таке відчуття, ніби в його дім вдерлися розбійники і замкнули його в кімнаті нагорі. Що ж могло трапитися із слугами?

Гане ляснув себе по лобі.

— Все дуже просто, — сказав він, повеселівши. — Мічель, пояснюючи, як діють механічні слуги, вимовив слово: "Стоп!". Це слово паралізувало механізми. Вони, здається, справді зовсім не страшні для нас.

Гане насмілився навіть спуститися на нижній поверх і пройти в свою спальню. Але ввечері, вкладаючись спати, він примусив Йоганна

принести з вітальні столи, диван і стільці і забарикадувати ними двері в кабінет.

— Так буде спокійніше, — сказав він, лягаючи в ліжко. — А ви, Йоганне, на всякий випадок залишіться сьогодні зі мною. Можете лягти на цьому дивані.

Йоганнові зовсім не хотілося спати на барикаді, але він ліг без заперечень, за звичкою у всьому коритися.

5. НІЧ КОШМАРІВ

Це була найнеспокійніша ніч за все довге спільне життя Йоганна і його хазяїна. Старим не спалося. Їм вчувалося якесь шарудіння в кабінеті. У тривожному сні старих переслідували кошмари — стальні люди хапали і били їх залізними руками...

Перед світом Йоганн розбудив хазяїна, який, було, задрімав.

— Пане Гане, пане Гане! В кабінеті щось коїться!..

Гане прокинувся, схопився з ліжка і прислухався.

Ні, це не обман слуху. З кабінету справді доносилися приглушені звуки, тихий тріск, почулося, як металева річ упала на килим, потім щось зашипіло.

— Ожили! — з жахом прошепотів Йоганн.

У нього від страху зуб на зуб не попадав, а руки так тремтіли, що він не міг стягнути з себе ковдру.

Похолодівши від страху, старики сиділи кілька хвилин непорушно, неспроможні зробити жодного руху.

Шум у кабінеті посилився. Щось упало і гуркочучи покотилося по підлозі. Це ввірвало терпець. Гане враз підбіг до дверей і несамовито закричав:

— Сезам, відчинись!

Але двері не відчинялися.

— Сезам, відчинись! — в тон хазяїнові повторив Йоганн.

Вони і верещали, і ревли, і кричали біля дверей, намагаючись добути з своїх старечих горлянок усю гаму звуків людського голосу, щоб пробудити якісь неслухняні вилочки в механізмі дверей. Але все було даремно. Страшна казка "Тисяча і одної ночі" перетворилася в дійсність. Йоганнові і Гане здавалося, що двері з кабінету дрижать під натиском чиїхось тіл... Ще хвилина — і звідти вискочать сорок розбійників і пошматують їхні старечі тіла...

Останнє, що чув Йоганн — верескливий гавкіт Джіпсі, якого на ніч вигнали з дому. Потім усе стихло. Йоганн і його хазяїн знепритомніли.

Коли вони опам'яталися, вже розвиднілося. Старі зраділи й здивувалися, що живі та здорові. Двері в кабінет були зачинені, а барикада з стільців, столів і дивана височіла непорушна. Йоганн натиснув рукою на двері до вітальні, і вони на диво вільно відчинилися.

Йоганн розбудив садівника і повара. Але ніхто з них не наважувався зайти в кабінет.

— Викличте поліцію, — сказав Гане.

Садівник подався до флігеля і по телефону повідомив в найближчу поліційну дільницю. За півгодини почулося тріщання мотоциклів. Цього разу Гане не заперечував проти технічного прогресу. Неприємний шум мотоциклів здався йому райською музикою.

Поліцаї відчинили двері кабінету. На підлозі лежали звалені кимсь металеві слуги. Дверці сейфа були розкриті... Всі коштовності зникли...

Присутність поліції надала Гане сміливості. Він зайшов у кабінет і, дивлячись на "слуг", що нерухомо лежали, зворушливо, ніби звертаючись до трупів, сказав:

— Я був несправедливий до них. Я боявся їх, а вони загинули на посту, охороняючи моє майно від злодіїв, які, очевидно, проникли через вікно...

Та йому не довго довелося оплакувати "вірних слуг". Поліцаї досить безцеремонно підняли "трупи" і оглянули їх. Виявилося, що від механічних слуг лишилися тільки порожні оболонки.

Гане відразу все зрозумів! Мічель зле пожартував з нього.

Він помістив у металеві футляри своїх спільників і видав їх за механічних слуг. Бандити вночі вийшли із металевих футлярів, розплавили сейф, викрали коштовності і втекли через вікно. Ось чому Мічель так побоювався собаки.

— Пане Гане, вас хоче бачити агент компанії "Вестінгауз", — сказав Йоганн, заглядаючи в кабінет.

— Що? Мічель? Саме вчасно!

І звертаючись до поліцая, Гане рішуче сказав:

— Швидше арештуйте цього бандита!

Поліція і Гане вийшли у вітальню. Там стояв русявий юнак з паперами в руці. Він здивовано глянув на поліцаїв і, чемно вклонившись Гане, сказав:

— Добридень, містер! Я прийшов, щоб розрахуватися з вами за установку механічних слуг...

— До біса механічних слуг! — заревів Гане. — Хай краще павуки падають на голову і пацюки бігають по ковдрі! Ви з Мічелем і механічними шахраями пограбували мене! Арештуйте що людину.

— Я не знаю Мічеля. Це якесь непорозуміння. Ваш управляючий замовив у нас механічну мітлу, вентилятори і "сезами". Ви прийняли замовлення і розписались. Ось рахунок...

— А це? — схвильовано запитав Гане. — Прошу сюди, молодий бандите!

І Гане провів юнака в кабінет і показав на "слуг", що лежали на підлозі.

Агент "Вестінгауза" подивився, знизав плечима і сказав:

— Наша фірма таких ляльок не виробляє.

Гане посатанів. Але тут втрутився поліцай. Він поговорив з юнаком, подивився на рахунок, перевірив повноваження і сказав, звертаючись до Гане:

— Мені здається, містер Гане, цей юнак не причетний до злочину. Ми розслідуємо цю справу. Мічель, очевидно, зробив від вашого імені

замовлення у "Вестінгауза" тільки на мітлу, вентилятори і "сезами". А оці футляри "лакеїв" він виготував сам і в них завів до вашого дому своїх спільників. Це, звичайно, обійшлося йому недешево, але витрати, напевно, окупилися. Скільки грошей було у сейфі?

— Всіх коштовностей на сто тисяч доларів з лишком.

— Ну, ось бачте, добрячий шмат! Певно, злочинці втекли б у своїх залізних оболонках, щоб ще раз використати їх, якби щось не змусило їх поспішити...

— Собака загавкав! — докинув слівце Йоганн.

— Але "сезам" теж брав участь у змові, — наполягав Гане. — Чому ж усі двері перестали відчиняться, коли злочинці робили свою чорну справу?

— Може, ви з переляку занадто голосно крикнули: "Сезам, відчинись!" — і тим зіпсували механізм, — висловив припущення агент. — Наші апарати розраховані на певну силу і висоту тону.

Це пояснення — Гане не міг не визнати — було схоже на правду. Він не кричав, а ричав, репетував на неслухняні двері.

— Містер Штольц, — сказав поліцай, звертаючись до юнака. — Я не арештую вас, та все ж прошу піти зі мною. Мені потрібно з'ясувати всі обставини справи.

Поліцаї, забравши "металевих слуг" як речові докази, пішли разом з агентом.

Едуард Гане лишився один із своїм слугою.

— Я ще не пив кави, — промовив втомлено Гане.

— Зараз, сер, — відповів Йоганн, подріботівши до буфета.

Від нічних хвилювань у Йоганна тремтіли руки, він, подаючи каву, впустив цукорницю.

— Нічого, Йоганне, не хвилюйтесь, це з кожним може трапитися, — приязно сказав Гане. І, надпивши трохи кави, яка ще парувала, він замріяно додав: — "Сезами", вентилятори і механічну мітлу ми, мабуть-таки, залишимо, Йоганне. Це корисний винахід. Він полегшить вашу працю. Вестінгаузівські механічні слуги, на мій погляд, мають тільки одну ваду: вони не зносять гавкоту і наказів у підвищеному тоні. Але з цим уже нічого не вдієш. Тепер такий вік...

© БЄЛЯЄВ О. Р. Небесний гість: Повість та оповідання. — К.: Молодь, 1963. — 256 с. — (Пригоди. Подорожі. Наукова фантастика).

© СЕНКЕВИЧ А. Я., переклад з російської, 1963.